

Još jedno dragocjeno djelo za spoznaje o hrvatskom jeziku

(Bičanić, Ante (ur.). 2015. *Povijest hrvatskoga jezika*, knjiga 4. Croatica. Zagreb. 758 str.)

Stručnu i širu javnost, studente kroatističkih studija, one koji proučavaju ili poučavaju hrvatski jezik u zemlji i inozemstvu obradovat će zacijelo i 4. knjiga *Povijesti hrvatskoga jezika* u kojoj se obrađuje 19. stoljeće, po mnogo čemu prijelomno za hrvatski jezik.

Četvrta knjiga *Povijesti hrvatskoga jezika* pretposljednji je dio projekta *Povijest hrvatskoga jezika* što ga vodi akademik Radoslav Katičić. Ovu su knjigu uredili: glavni urednik Ante Bičanić te urednici Josip Lisac, Ivo Pranjković i Marko Samardžija, a redigirali akad. Stjepan Damjanović, Marija Znika i Krešimir Mićanović. Knjiga obuhvaća 758 stranica enciklopedijskoga formata. U njoj je, uz Predgovor, u 15 poglavlja obuhvaćeno mnoštvo podataka i novih spoznaja o hrvatskom jeziku kao jeziku hrvatske književnosti, novina i časopisa 19. st., pri čemu je obuhvaćena i njegova kajkavska sastavnica. Novost je u prikazu razdoblja pažnja poklonjena znanstvenom funkcionalnom stilu, administrativno-poslovnom stilu te sustavnoj obradi onomastičke sastavnice. Sve to potvrđuje uporabnu raslojenost hrvatskoga jezika. Donosi se i iscrpan popis gramatika i rječnika što otkriva sve njihovo bogatstvo. Hrvatski se jezik stavlja i u kontekst ondašnjih europskih jezika. Tekstovi su u svakom poglavlju popraćeni obiljem literature, a po potrebi još dodatno i podrubnim bilješkama, te brojnim preslikama najvažnijih, ponekad teško dostupnih djela i obogaćeni preslikama djela vrsnih slikara onoga doba (Vlaho Bukovac, Celestin Medović, Vjekoslav Karas, Slava Raškaj...). Takav prikaz omogućuje uvide u postignuto, kao i daljnje istraživanje. Autorskim tekstovima ponajboljih jezikoslovnih pera na kraju je pridodana *Antologija djela s tekstovima* iz 19. st. na kajkavskom, čakavskom i štokavskom narječju. Tekstove su izabrali i priredili: Sanja Holjevac, Josip Lisac, Lina Pliško, Ivo Pranjković i Diana Stolac. Slijedi *Sažetak* na engleskom jeziku o povijesti hrvatskoga jezika u 19. stoljeću te *Kazalo imena* koja se spominju u knjizi i napokon *Životopisi autora* priloga.

U hrvatskom se jeziku 19. st. očituje istovremenost dvaju različitih tijekova standardizacije (u kajkavskoj i štokavskoj stilizaciji), vrijeme različitih koncepcija o izboru osnovice hrvatskoga standardnoga jezika, ali i vrijeme završne standardizacije i kodifikacije hrvatskoga jezika te raznih filoloških škola, odabira između nekoliko slovopisnih (grafijskih) rješenja. Sve to zbivalo se u političkom okružju nesklonu afirmaciji hrvatskoga jezika kao samobitnoga standardnoga jezika. Latinski jezik dominirao je u javnome životu: saboru, pravo-

suđu, školstvu, njemački na Vojnoj granici, nastoji se uvesti i mađarski, kako u prvom prilogu *Hrvatski jezik od početka 19. stoljeća do narodnoga preporoda*, akribično opisujući povijesne i političke prilike, dokumente, aktere i njihova bitna djela koja su pridonijela standardizaciji hrvatskoga jezika, navodi **Marko Samardžija**. On je u svoju analizu uključio i gradišćanskohrvatsku sa-stavnicu.

U prilogu **Radoslava Katičića** *Hrvatski jezik od narodnoga preporoda do kraja 19. stoljeća* riječ je o hrvatskom jeziku u vrijeme narodnoga preporoda, jeziku pokrivenom nazivom ilirski, o traženju prikladnih slovopisnih rješenja i analizi ključnih djela koja su pridonijela nadvladavanju regionalnih razlika te prevladavanju nerazmjera „između jezičnoga žara i kompetencije u vladanju jezikom koji se želi preporučiti”. Druga polovica 19. stoljeća počela je intenzivnom skrbi za hrvatski jezik, posebice u nastavi, što je prekinuto odredbom apsolutističkih vlasti o njemačkom jeziku kao nastavnom jeziku. Snaženju pozicija hrvatskoga jezika pridonosilo je učenje latinskoga jezika, a slabile su ga međusobne borbe ondašnjih filoloških škola i potkraj stoljeća dominacija škole hrvatskih vukovaca koja je „uvela skrajnji štokavski purizam i odbijala izgradnju standardnoga jezika koja je ostvarena od narodnog preporoda do pred kraj 19. stoljeća”.

Ivo Pranjković u radu naslovljenom *Filološke škole i hrvatski književni jezik u drugoj polovici 19. stoljeća* analizira polazišta filoloških škola te polemike o pripadnosti štokavštine, a onda i rasprave o etničkoj pripadnosti štokavskih govornika. Nesporazumi su proistjecali i iz različitih shvaćanja književnoga jezika: jedni su smatrali da se on može poistovjetiti s narodnim jezikom – Vuk S. Karadžić, drugi da „nema pod suncem literature gdje bi se književni jezik sasvim sudarao s narodnim jezikom...” – A. V. Tkalčević. Uz podršku vlasti prevladala su rješenja koja je nudila škola hrvatskih vukovaca nerijetko s rigidnim rješenjima. Ona su ipak pridonijela učvršćivanju standardnojezične norme.

Kajkavski hrvatski književni jezik u 19. stoljeću predmet je analize **Barbare Štebih Golub**. Iz njezine je analize razvidno da je kajkavsko narječje i na njemu ostvaren književni jezik mogao biti ravnopravan takmac za izbor osnovice standardnoga jezika. O tome svjedoče književna produkcija, plodna leksikografska tradicija, obilje gramatičkih priručnika, pravopisi – pretežno fonološki s etimološkim elementima, mnoštvo popularnoznastvenih djela i prijevođa kojima se dokazivala funkcionalna polivalentnost kajkavskoga književnog jezika. Stoga razlog za izbor drugoga narječja nije u nerazvijenosti kajkavštine i njezinoj možebitnoj neprikladnosti za standardni jezik, nego taj izbor ovisi „ponajprije o jezičnopolitičkoj odluci iliraca vođenih željom da se oko jezi-

ka temeljenog na najproširenijem hrvatskom narječju ujedine svi govornici hrvatskoga jezika”.

U radu **Josipa Lisca** *Hrvatska narječja i dijalektološka istraživanja u 19. stoljeću* dokumentirano se prikazuju razmještaj i bitna obilježja hrvatskih narječja u 19. st. Komentiraju se i dijalektološki radovi istaknutih dijalektologa u svakome od narječja, ispravljaju se pogrešne tvrdnje o govornicima pojedinih narječja. Konstatira se da je dijalektologija u 19. stoljeću bila pomoćna znanost te nije čudo da su joj rezultati skromni. Budući da su migracijska kretanja znatno smanjena, ipak je zamjetna štokavizacija čakavskih kopnenih govora te čakavizacija doseljenika s jugoistoka u Istru, kao i kajkavizacija doseljenih čakavaca u području donje Sutle. Govori se i o staroštokavskim šćakavskim slavonskim govorima, novoštokavskim ikavskim govorima, primjerice u zapadnoj Bosni i zadarskom zaleđu te u Bačkoj oko Subotice i Sombora, kao i o torlačkim govorima Hrvata na Kosovu i u Rumunjskoj.

Sanja Vulić i **Gordana Laco** sustavno prikazuju *Jezik hrvatske književnosti 19. stoljeća*. Takav je prikaz novost. Svoj rad temelje na izboru tridesetak autora i njihovih djela objavljenih u 19. stoljeću. Književna djelatnost promatra se u tri razdoblja: 1800. – 1830., potom 1830. – 1850. i 1850. – 1900. Pozornost se posvećuje nekim zajedničkim obilježjima, ali se donose i neke osobitosti ili odstupanja u jeziku pojedinoga pisca. Piscima su bili otegotna okolnost neriješeni slovopisni problemi. U pravopisu preteže morfonološko načelo i gramatička interpunkcija. U rječotvorju se bilježe novotvorbe, primjerice imenica na *-nik* i *-telj*. Na sintaktičkoj se razini kao zanimljivost navodi postojana upotreba glagolskih priloga kao sročnih atributa (*od plačečega naroda...*), što se potkraj stoljeća zamjenjuje odnosnim rečenicama. Glagol je, primjerice, nerijetko na kraju rečenice (njemački utjecaj), a posvojni pridjevi i posvojne zamjenice iza imenica.

Sustavna obrada novinskoga funkcionalnoga stila *Jezika hrvatskih novina i časopisa u 19. stoljeću*, autorice **Vlaste Rišner**, novost je. Autorica obrađuje slovopisna i jezična obilježja, a dodiruje i pravopisna i stilska. Zaključuje da su na oblikovanje jezika 19. st. novine utjecale i izrazom i sadržajem. Uz kalendare, molitvenike te almanaha prve novine u kojima je od 1806. bilo tekstova na hrvatskom jeziku bio je list *Kragljski Dalmatin*. U tom je listu objavljen i prvi prikaz jedne knjige (1808.). U jeku narodnog preporoda u *Danici* izlaze Babukićeva *Osnova slovnice slavjanske* i Demetrova rasprava o jeziku književnosti koji se razlikuje od svakodnevnoga jezika i jezika znanosti. Godine 1842. počinje izlaziti *Gospodarski list* kao stručno glasilo. Administrativni stil razvijaju *Novine Horvatske* u Zagrebu i *Glasonoša* u Zadru. Proučavanje stila novina

i časopisa pokazuje da se u *Novinama hrvatskim* razvija administrativni stil, u *Književniku* znanstveni stil, a u *Napretku* se dodiruju publicistički i znanstveni stil. Oni donose uredbe i zakonske propise, ali i reklamne poruke.

Prvi je put i **Znanstveni funkcionalni stil tekstova u 19. stoljeću** predmet analize, i to autorica **Marijane Horvat, Lane Hudeček i Milice Mihaljević**. One analiziraju u njima nazivlje, organizaciju tekstova, navođenje bilježaka, literature i sl. Razlučuju u tom stilu strogo znanstveni stil te znanstveno-funkcionalni podstil kojim se populariziraju znanstvena dostignuća u člancima, brošurama, školskim udžbenicima i priručnicima. Ističu da je jezik prve polovice 19. stoljeća prije svega jezik lijepje književnosti. Uz to sve do 1847. službeni je latinski. Od 1848. do 1860. službeni je njemački, a tek od tada u javne službe ulazi hrvatski. Važnu ulogu u prihvaćanju hrvatskih naziva odigrale su novine i prijevodi (npr. Svetoga pisma Matije Petra Katančića, Ivana Matije Škarića). Do prihvaćanja štokavske osnovice standardnoga jezika ne može se govoriti o znanstvenom funkcionalnom stilu hrvatskoga jezika pa su u prvoj polovici 19. stoljeća znanstvena i znanstveno-popularna djela na štokavštini relativno rijetka. Pojedini su se funkcionalni stilovi ostvarivali u svojim narječnim stilizacijama: kajkavskoj i čakavskoj. Polovicom 19. st. pokreću se specijalizirani znanstveni i znanstveno-popularni časopisi za mnoge struke. Prvim prvim znanstvenim časopisom u Hrvatskoj smatra se Jagićev *Arhiv za povjestnicu jugoslavensku* (1851. – 1875.), a sustavan terminološki rad počinje sa Šulekom i njegovim *Rječnikom znanstvenoga nazivlja*. Autorice analiziraju nazivlje po područjima (pravno, vojno, medicinsko, botaničko i zoološko, veterinarsko, filozofsko, kemijsko, fizičko, matematičko, pomorsko, ostalo). U prošlosti su analizirane pojedine skupine naziva, ali ovako sveobuhvatne analize naziva nije u nas bilo.

U ovoj se knjizi prvi put obrađuje **Jezik hrvatskih administrativno-poslovnih tekstova 19. stoljeća**. Autorica **Vladimira Rezo** analizira bitna obilježja toga stila (jasnoću, kratkoću, klišeiziranost, neemocionalnost, nominativnost ...) na primjerima tekstova, pretežno u drugoj polovini 19. stoljeća, i to zakona i propisa, predstavki Saboru i banu te dokumenata koji se tiču gospodarstva, ustroja društava i institucija, programa političkih stranaka, poslovnih pisama. Tekstovi iz Dalmacije predilirskoga razdoblja razlikuju se ne samo po ikavskom refleksu jata nego i oblično od onih u sjevernim krajevima, dok tekstovi nastali nakon ilirizma ne odstupaju bitno od onih zagrebačke filološke škole. Tipične su za administrativno-poslovni stil bezlične i pasivne konstrukcije, primjerice: *ima se prijaviti; da se ima kralj okruniti...narod naš zastupan na saboru; budu okruzeni...* Zanimljivo je uočiti da su se u tome stilu do danas održali neki ondašnji administrativizmi (*dotični, isti, navedeni... biljegovina, tak-*

sa, dohodak, pristojba, spis...), dok su mnogi nazivi danas zastarjeli (*nama- lična prodaja, peneznica, opetovnica, berivo...*). Riječi stranoga podrijetla su brojne (*eksarendirati, ekvipirati, militarski, rekvizicija, reskript, subsidia, vo- tiranje...*), ali je bila očita težnja da se strane nazive zamijeni domaćima, što je bio važan korak prema profiliranju administrativno-poslovnoga stila kao sred- stva javne komunikacije u 19. stoljeću u Hrvatskoj.

Poglavlje *Slovopis i pravopis u 19. stoljeću* predmet su pregledne analize **Lade Badurine**. Sažeto se može reći da se u prvoj polovici 19. stoljeća rješa- valo pitanje hrvatskog slovopisa, a u drugoj polovici pitanje hrvatskog pravopis- sa. Hrvatski je jezik ušao u 19. stoljeće s nekoliko ustaljenih slovopisnih prak- si: kajkavski (horvatski) slovopis izgrađivan pod utjecajem mađarskoga jezika, na jugu dalmatinski slovopis nastao u dodiru s talijanskom i nešto manje latin- skom praksom, te od 18. stoljeća slavonski slovopis proširen u Slavoniji, juž- noj Ugarskoj i djelomice u Bosni i Hercegovini. Slavonski slovopis kombini- ra rješenja iz kajkavskoga i dalmatinskoga slovopisa. Narodni preporod kre- nuo je u praksi s rješavanjem slovopisa po načelu „jedan fonem, jedan jedno- slov”. Kad je riječ o pravopisu, sukobi među školama vođeni su oko izbora na- čela na kojima će se izgrađivati pravopis: morfonološkoga, zapravo etimolo- gičnoga, korijenskoga načela i fonološkoga (fonetskoga, blagoglasnoga nače- la). No ni jedan (hrvatski) pravopis nije ni dosljedno fonološki (...) ni dosljed- no etimološki, tvrdi autorica. Dva pravopisa izašla potkraj 18. stoljeća (*Kratki navuk* i *Uputjenje*) temelje se na načelu piši kako govoriš, Partašev *Pravopis* iz 1850. tendira morfonološkom tipu pravopisa rješavajući prava pravopisna pi- tanja (pisanje velikih i malih slova, interpunkcijske i pravopisne znakove...). Marcel Kušar (1889.) zaključuje da je „pravopis fonetički i znanstveno i prak- tično bolji od etimologijskoga”. Njegovo je djelo bilo jedno od uporišta za izra- du pravopisnog priručnika zasnovanog pretežno na fonetičkom načelu, dotično *Hrvatskoga pravopisa* Ivana Broza (1892.).

Poglavlje *Hrvatske gramatike u 19. stoljeću* obradila je **Željka Brlobaš**. U tom razdoblju nastao je niz gramatika koje kvalitetnim opisima podižu razinu standardnosti hrvatskoga jezika, a gube dodatne praktične sadržaje uobičajene u starijim gramatikama. U nekima su od analiziranih gramatika jezik i metaje- zik gotovo do sredine stoljeća pretežno strani. Iznimka je Starčevićeva *Nova ri- čoslovica ilirička* u kojoj su i jezik i metajezik hrvatski. Autorica je 36 gramati- ka prikazala tablično i obuhvatila ih svojom analizom bilo da su samostalna dje- la, bilo da su aneksne gramatike uz rječnike kao npr. Appendinijeva *Gramma- tica della lingua slava* (1808.). Iscrpnije je prikazana Starčevićeva *Ričoslovica* s posebnim naglaskom na njegovu *Glasomirju* – što je prvi opis štokavskoga četveronaglasnog sustava u nas. Starčevićevo *Ričoslovje* (1840. – 1850.) sa-

država prvu savjetodavnu rubriku u nas. Babukićeva *Ilirska slovnica* prva je znanstvena hrvatska gramatika pisana na temelju literature. Pregledom je obuhvaćena i Mažuranićeva *Slovnica Hèrvatska: Dio I. Rěčoslovje* (1859.). Uz definiranje naglaska i pravila preskakanja naglaska, ona donosi novosti u tvorbi – semantičke preoblike. Veberova skladnja prva je samostalna sintaksa hrvatskoga jezika koja definira svoj predmet i jedinice, a anticipirala je neka kasnija dostignuća u sintaktičkom opisu. Pregled završava Maretićevom *Gramatikom* prikazujući njezine prednosti u sustavnosti obrade i nedostatke u izboru korpusa. U drugoj polovici 19. st. u Bosni i Hercegovini su „dva ravnopravna književna jezika, hrvatski prema normi zagrebačke filološke škole i srpski prema Karađićevoj normi”. Izrađuju se i početnice za gradišćanskohrvatske škole.

Hrvatski leksik i leksikografija u 19. stoljeću poglavlje je koje je iscrpno obradio **Marko Samardžija**. Prateći razvoj leksikografije u Hrvata, autor zaključuje da se ona od svojih početaka u 16. stoljeću postojano obogaćivala i jezično i leksikografski važnim djelima bilo u samostalnim, bilo u aneksnim rječnicima. Do četrdesetih godina 19. stoljeća jaka je veza s 18. stoljećem glede koncepcije. Od četrdesetih godina može se govoriti o suvremenoj leksikografiji, i to ponajprije o dvojezičnoj i terminološkoj. U dopreporodnom razdoblju bitnu su ulogu odigrali Stullijevi rječnici. Stullijevo je *Rječosložje* s oko 80 000 natuknica bilo svojevrsna sinteza dotada urađenoga u starijim leksikografskim djelima, narodnom jeziku i književnosti. Slijedio je opsegom manji Voltićev *Ricoslovník*, pa Katančićev nedovršeni *Pravoslovník* s oko 53 000 riječi te njegov u rukopisni *Etymologicon illyricum*. Godine 1835. Izlazi u „*Danici*” *Sbirka nekotjih rěčih...*, a 1839./1840. izlazi Richter-Ballmannov *Ilirsko-němački i němačko-ilirski rukoslovník*, 1842. opsežan Mažuranić-Užarevićev dvojezični *Deutsch-ilirisches Wörterbuch – Němačko-ilirski slovar* književnoga hrvatskog jezika koji je na hrvatskoj strani uspješno popunjavao brojne leksičke praznine. U drugoj polovici 19. st. započinje obilna leksikografska djelatnost. Izlaze brojni dvojezični rječnici, primjerice oni Rudolfa Fröhlicha Veselića (*Rěčnik ilirskoga i němačkoga jezika*, 1853., *Rěčnik němačkoga i ilirskoga jezika*, 1854.), *Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Österreichs* 1853. – s temeljima hrvatskoga pravnoga nazivlja, te brojni terminološki rječnici u kojima je usustavljen jezgreni dio nazivlja. Od 1860. razvidna je plodna leksikografska djelatnost Bogoslava Šuleka: 1860. izlazi opsežan *Deutsch-kroatisches Wörterbuch* s preko 1700 dvostupačno tiskanih stranica, a 1874. – 1875. izlazi njegov *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenoga nazivlja* s nizom novotvorenicama kojima je obogatio hrvatski leksik i oblikovao hrvatsko strukovno i znanstveno nazivlje. Šulekov rad na popuni leksika na načelima zagrebačke filološke škole nastavlja Dragutin Parčić svojim dvojezič-

nim rječnicima s talijanskom i hrvatskom sastavnicom. Sedamdesetih godina s *Akademijinim rječnikom* počinje rad na jednojezičnoj leksikografiji, i to izostavljanjem djela hrvatske književnosti, čime se daje nepotpuna povijesna slika hrvatskoga jezika. U drugu polovicu 19. st. padaju i počeci hrvatske enciklopedistike te djela posvećena tuđicama i raznovrsnim nepravilnostima u jeziku.

O *Hrvatskim imenima u 19. stoljeću* piše **Anđela Frančić**. Onomastička sastavnica hrvatskoga jezika devetnaestoga stoljeća time je prvi put sustavno istražena. Stariji su leksikografi unosili, doduše nesustavno, u svoje rječnike i imena (primjerice Jakov Mikalja uglavnom toponime; Pavao Ritter Vitezović antroponime). Na početku 19. stoljeća dominiraju svetačka osobna imena uz manji broj narodnih osobnih imena. Primjećuje se i davanje više osobnih imena jednoj osobi. Pri stupanju u crkvene redove praksa je da se krsno ime zamjenjuje redovničkim, pa tako i neke pisce znamo po njihovu redovničkom imenu (*Grga Martić*). Primjećuje se ponegdje desufiksacija prezimena (*Čaleta* ← *Čaletović*), depatronimizacija patronimijskih prezimena (*Dean* ← *Deanović*). Neka prezimena otkrivaju doseljenike, npr.: *Fiorentini*, *Kleinhaus*, a neka su prilagođena hrvatskom jeziku, primjerice: *Šoštar*, *Tišljar*, *Soldat*. U vrijeme narodnoga preporoda stvaraju se hrvatska imena pogodna da budu i krsna imena, primjerice: *Fridrik* → *Miroslav*; *Ignacije* → *Vatroslav*, *Ognjoslav*; *Emerik* → *Mirko*; *Gotfrid* → *Bogomir*. Pohrvaćuju se i prezimena: *Kramberger* → *Gorjanović*, *Veber* → *Tkalčević*... Nahoćad dobiva izmišljena imena i prezimena: *Manda Mandović*, *Prospero Prosperić*. Od gramatičkih priručnika o imenima ima podataka u Starčevićевой *Ričoslovici*. *Akademijin rječnik* sadržava oko 30 posto imena, ali ih nasilno novoštokavizira, primjerice *Bilopavlović* → *Bjelopavlović*; *Črnomerec* → *Crnomjerac*; *Delnice* → *Dionice*. Hodonimi, čini se prvi put uvedeni u opis, nastali po pučkim nazivima ulica i trgova (*Opatovina*, *Ilica*, *Visoka ulica*) zadržavaju se i u službenim dokumentima. Oni nastali po kakvoj djelatnosti u njima uglavnom mijenjaju imena: *Bolnička ulica* → *Gajeva ulica*; *Vrtlarska* → *Palmotičeva*...

Filološka istraživanja hrvatskoga jezika u 19. stoljeću – o njima piše **Josip Bratulić**. Autor se prvo ukratko osvrće na stanje prije 19. stoljeća. Uočava „težak nedostatak obrazovanih i odlučnih intelektualaca, posebice na polju jezikoslovlja, koji bi se uključili u onovremenu znanost i praksu”. Priručnici i gramatike ne nose hrvatsko ime. Filologija se, kao i politika, u 19. stoljeću našla pred zadacima ostvarenja nacionalnih interesa – političkog i upravnog sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom. Naziv jezika ilirski nije imao zalet u narodu koji bi se tako zvao. Valjalo je riješiti problem grafije i pravopisa. Djelovanjem Vatroslava Jagića, Milana Rešetara i pokretanjem *Književnika*, *Arkiva*, *Acta Croatica* te edicija kao *Rad*, *Starine*, *Stari pisci hrvatski* i sl. poči-

nje ozbiljan znanstveni rad. Filologija 19. st. bila je očito zabavljena prije svega kroatističkim temama, utvrđivanjem standardnoga jezika, poviješću jezika, istraživanjem narječja.

Hrvatski jezik i europski jezici u 19. stoljeću. O tome u pet potpoglavlja s dobrim uvidima u stanje stvari piše **Dubravka Sesar**. Govoreći o europskom jezikoslovlju toga stoljeća, Dubravka Sesar ističe da je razvitku filologije pridonijelo osvještenje uloge jezika u nacionalnoj povijesti te filozofija i književnost romantizma. Otkrićem srodnosti europskih jezika razvija se poredbenopovijesno jezikoslovlje, utemeljuje tipološko jezikoslovlje i jezici dijele na izolativne, aglutinativne i flektivne, potvrđuje se da nema „čistih” jezika. Atomizam mladogramatičara i zanimanje za beziznimnost glasovnih zakona zamjenjuje se zanimanjem za semantiku i lingvističku geografiju. Razvijaju se nove teorije, pravci i škole.

Europski su jezici i jezičnim sredstvima nastojali ostvarivati političke ciljeve: Poljaci su nastojali osamostaliti se od Rusa, Rusi – postati lučonoše slavenstva i proširiti se na zapad, Srbi – ostvariti velikosrpsku ideju; Česi – pokrenuti se iz stagnacija od 16. st. Većina europskih jezika ima status velikih, državnih jezika (engleski, nizozemski, danski, švedski). Norveški i njemački specifični su. Norveški ima dva standardna jezika – *bokmål* (temelj mu je urbani danski) i *nynorsk* (temelj su mu zapadnonorveški govori). Poticaj njemačkom jezičnom normiranju u 19. st. bio je Adelungov rječnik zasnovan na visokonjemačkom. Slijedio je niz jednojezičnih i dvojezičnih rječnika, utemeljen je 1872. Dudenov pravopis na fonetskom načelu. Njemački jezik utjecao je ne samo na hrvatski jezik (posuđenice) nego i na jezikoslovlje jer su naši autori pratili tijekove u njemačkom jezikoslovlju (primjerice Vjekoslav Babukić). Od romanskih jezika francuski je utjecao na romanske i neromanske jezike. Kodificiran je krajem 17., a od 18. st. je službeni jezik. Leksikografija se razvija u tradiciji Francuske akademije. Španjolski je normiran u 18. st., a portugalski je državni jezik od 17. st. Talijanski je ujedinjen na toskanskom narječju u 19. st. Mađarski od 1844. postaje službeni jezik.

Na temelju novih spoznaja donesenih u opisima u ovoj knjizi ispravljaju se mnogi neopravdano prihvaćeni stavovi o izboru osnovice standardnoga jezika te o odnosima hrvatskoga jezika s blisko srodnim jezicima u okružju. Hrvatskoj znanstvenoj i kulturnoj javnosti ovom se knjigom daju relevantni, vjerodostojni i provjerljivi podaci o standardizacijskim procesima u hrvatskom književnom jeziku, njegovoj uporabnoj raslojenosti i doraslosti da raznovrsne sadržaje izrazi vlastitim jezičnim sredstvima. Tijek standardizacije hrvatskoga jezika u 19. stoljeću pokazuje izrazito dinamičan razvoj jezične teorije i prak-

se. S jedne strane očit je i svojevrsni purizam, a s druge strane otvorenost novim idejama i izrazima, što se ogleda i u plodnosti funkcionalnih stilova. Ovakvo sveobuhvatna pristupa hrvatskom jeziku 19. st. u nas do sada nije bilo. Knjiga može biti izvrstan promicatelj hrvatskoga jezika i kulture u zemlji i inozemstvu te dragocjen svjedok povijesne ukorijenjenosti hrvatskoga jezika u svojim narječjima i djelima.

Valja čestitati Društvu za promicanje hrvatske kulture i znanosti CROATICA što uspijeva izdavati ovakva, za hrvatski jezik dragocjena djela u kojima prati razvoj hrvatskoga jezika i kulture od početaka do 20. stoljeća.

Marija Znika

